

Genealogija rasnih predsodkov s stališča socialne nevroznosti

Manuel Kuran*
Andragoški center Republike Slovenije

Povzetek: Rasni predsodki, stereotipi in diskriminacija so bili v preteklosti deležni znanstvene pozornosti z vidika socialne psihologije in sociologije. V zadnjih desetletjih pa so nekatere tehnološke inovacije omogočile razvoj socialne nevroznosti, ki osvetljuje in pojasnjuje kognitivne mehanizme v ozadju stereotipnega vedenja. Avtor raziskave zoperstavi pretekli teoretski podobi predsodkov in stereotipov ter kritično ovrednoti doprinos nevroznosti k socialno-psihološki razlagi predsodkov. Posebna pozornost je namenjena razmišljanju, ali je mogoče o predsodkih, stereotipih in diskriminaciji razmišljati skupaj kot o enem kompleksnem interdisciplinarnem znanstvenem pojavu, ki se skozi optiko socialne nevroznosti kaže različno na različnih ravneh znanstvenega opazovanja (nevrologija, psihologija, sociologija). Prispevek zaključuje pogled na prihodnost psihološkega proučevanja rasnih predsodkov znotraj razvijajočih se kognitivnih znanosti.

Ključne besede: predsodki, stereotipi, diskriminacija, socialna nevroznost

Genealogy of racial bias in terms of social neuroscience

Manuel Kuran
Slovenian Institute for Adult Education

Abstract: Racial prejudice, stereotypes and discrimination were in the past mostly dealt within the field of social psychology and sociology. In recent decades, some technological innovations enabled new research approaches, allowing illumination and explanation of cognitive mechanisms behind stereotypic behaviour. The author compares the new research work with the previous theoretical notion of prejudice and stereotyping behavior as well as critically evaluates the neuroscience contribution to the socio-psychological interpretation of prejudice. Special attention is paid to the question of whether prejudice, stereotypes and discrimination can together be considered as a complex multidisciplinary scientific phenomenon that manifests differently on different levels of scientific observation (neurology, psychology, sociology) through the viewpoint of social neuroscience. The article concludes with the author's view on the future of psychological research on racial prejudice within the evolving cognitive sciences.

Key words: prejudice, stereotypes, discrimination, social neuroscience

CC = 3040

---

* Naslov / Address: Manuel Kuran, Andragoški center Republike Slovenije, e-mail: manuel.kuran@gmail.com

Predsodki, stereotipi in diskriminacija se umeščajo v samo jedro socialne psihologije. Kar je posebej zanimivo, je dejstvo, da se njihovo opredeljevanje in proučevanje očitno spreminja v skladu s paradigmatškimi premiki znotraj socialne psihologije v prejšnjem stoletju (Duckitt, 1992). Današnje razumevanje je tako dediščina številnih konceptualnih, epistemoloških in metodoloških sprememb v (r)evoluciji psihologije kot znanstvene discipline.

Definicij predsodkov, stereotipov in diskriminacije je zato seveda več. Splošna psihološka opredelitev pravi, da je predsodek neupravičena (največkrat negativna) drža posameznika do socialnih skupin. Stereotip je razumljen kot generalizirano (včasih točno, velikokrat pa pretirano posplošeno) prepričanje o pripadnikih drugih socialnih skupin. Po mnenju Myersa (2007) pa iz tega izhaja diskriminatorno vedenje, ki je neupravičen negativen odnos do tujih socialnih skupin ali združb. Nekoliko bolj sociološko usmerjeni socialni psihologi, kot so denimo Brown (1999), Oakes (1999) in Henriques (1999), so sicer manj sistematični, a zato osredotočeni na družbene pogoje, ki so v klasičnih psiholoških opredelitvah manj izpostavljeni. Njihove misli nadgrajuje M. Nastran-Ule (1999), ki predsodke razume tudi kot mikroideologije vsakdanjega sveta, kjer ideologija deluje na prikrit in zviti način. Te ideologije so podlaga osebne in socialne identitete posameznikov ter kolektivnih praks skupin. Vedenjska posledica predsodkov je diskriminacija; ta je v socialno-psihološki perspektivi razumljena kot naperjenost predsodkov proti določeni, največkrat marginalizirani socialni skupnosti (pripadniki drugih narodov, etnične skupnosti, ras, kultur, manjšinskih religijskih, spolnih usmeritev itd.). V središču opredelitev in raziskovanja je torej vprašanje razmerja med posameznikom in družbo, zato razpravo o predsodkih, stereotipov in diskriminacije s stališča socialne nevroznosti, ni mogoče načeti in razvijati izven okvirja ostrih epistemoloških trenj, ki vznikajo v sodobni psihologiji.

Večina danes obstoječih teoretskih usmeritev, ki jih zanimajo predsodki, stereotipi in diskriminacija, se napajajo v Allportovih razmišljanjih. Ta je ena izmed ključnih paradigmatških figur proučevanja rasnih predsodkov prejšnjega stoletja. S. Fiske (2000) prav njemu pripisuje petdeset let staro trditev, da je predsodek logična posledica socialne kategorizacije, socialna kategorizacija pa naravni odziv na kompleksno naravno okolje. S tem je Allport postal mogočna referenčna točka tako za simpatizerje kot nasprotnike teze o kognitivne utemeljenosti predsodkov. Predsodek je definiral kot »neutemeljeno slabo mišljenje o drugih« (Allport, 1954, cit. v Henriques, 1999, str. 106), do katerega pride zaradi prehitrih sodb. Napačne sodbe proizvajajo stereotipi, ki posameznike silijo v pripisovanje splošnih lastnosti. Tako vsak posameznik določene socialne skupine pridobi splošno lastnost skupine, ne glede na individualne razlike med pripadniki te iste skupine. Različne klasifikacije so zelo odvisne od ravni znanstvene analize. Kot večina drugih socialno-psiholoških fenomenov so tudi predsodki večplastni. Ni jih mogoče sploščiti na eno raven in pričakovati znanstveno konsistentno pojasnitev. Zato je Allport (1954) predlagal šest ravni znanstvene analize predsodkov: zgodovinsko, sociološko-kulturno, situacijsko osebno, fenomenološko in raven dražljaj-objekt. Od sredine 50-ih let prejšnjega

stoletja do danes je počasi prihajalo do združevanja posameznih ravni v pojmovne grozde, tako da je danes mogoče govoriti o treh (biologija, psihologija, družboslovje) oziroma dveh ključnih ravneh znanstvene analize: družbena raven (sociološke teorije predsodkov) in individualna raven (psihološke teorije predsodkov) (Fiske, 2000).

Čeprav torej obstaja zavedanje, da so predsodki, stereotipi in diskriminacija kompleksni znanstveni fenomeni, ki jih je mogoče obravnavati na različnih ravneh znanstvenega opazovanja, nastajajo težave pri združevanju teh ravni v koherenten pojasnjevalni model, ki bi vseboval potencial splošno priznane teorije.

K proučevanju predsodkov, stereotipov in diskriminacije bomo zato pristopili s stališča socialne nevroznanosti. Socialna nevroznanost je podpodročje kognitivnih znanosti, ki ga zanima, kako živčni (centralni in periferni), endokrini in imunski sistem vplivajo na socialno doživljanje posameznika (Decety in Keenan, 2006; Harmond-Jones in Winkielman, 2007; Tomc, 2005; Dovidio, Pearson in Orr, 2008). Tudi socialna nevroznanost ima več referenčnih virov, ki gnezdiijo v zelo različnih znanstvenih disciplinah (biologija, psihologija, družboslovje). Vendar socialna nevroznanost razpolaga z neko prednostjo, to je kritična drža do dualističnega pojmovanja duševnosti in telesa ter kitična distanca do radikalnega redukcionizma kot metode za pojasnjevanje odnosov med ravnmi znanstvene analize. Teži k odkrivanju premostitvenih zakonov med temeljnimi znanstvenimi disciplinami kognitivnih znanosti: biologije, psihologije in družboslovja, ob tem pa sledi načelom, ki predstavljajo nasprotje prej omenjenemu dualizmu in redukcionizmu. Glede razmerja med telesom in duhom zasleduje zmerni fizikalizem, pri usklajevanju med znanstvenimi ravnmi opazovanja pa upošteva načelo gnezdenja oziroma emergence (Tomc, 2008).

Delitev na tri ravni – predsodek kot fiziološki odziv, stereotip kot psihološko utrjena mentalna reprezentacija ter diskriminacija kot manifestacija tega v obliki nezaželenega družbenega vedenja – že sama po sebi implicira možnost, da o teh treh modalitetah razmišljamo kot o enem samem konceptu, ki se znotraj optike socialne nevroznanosti prikazuje na različnih ravneh v različnih oblikah. Zato bo ta predpostavka naše vodilo v nadaljevanju. Namen pričujočega prispevka je predstavitev raziskovanja predsodkov v okviru socialne nevroznanosti ter odziva socialne psihologije na tovrstno raziskovanje. Ker pa gre za raziskovalni pristop v psihologiji predsodkov, ki je v Sloveniji še manj znan, se bomo – seveda ob referencah tujih avtorjev – nekoliko bolj naslonili na ključne slovenske avtorje, ki se ukvarjajo s pojasnjevanjem predsodkov, stereotipov in diskriminacije, ter skušali slovensko teoretsko produkcijo na področju predsodkov umestiti v širši teoretski prostor socialne nevroznanosti.

Sedem zgodovinskih identitet predsodka

Duckitt (1992) k razumevanju predsodka pristopa zgodovinsko. Vsako ero znanstvenega raziskovanja v dvajsetem stoletju so zaznamovali specifični družbeni,

politični, tehnološki in akademski dejavniki. Na raziskovanje predsodkov kot eno temeljnih področij socialne psihologije je zato mogoče pogledati tudi kot na paradigmatične premike v splošni psihologiji, saj socialnopsihološki spor o metodi danes napaja enaka miselnost kot v začetku prejšnjega stoletja. To bo pomembno nekoliko kasneje, ko bomo razmišljali o odnosu med nevroznanostjo in socialno nevroznanostjo.

Potrebno je upoštevati dejstvo, da je začetke ukvarjanja s predsodki močno zaznamovalo prepričanje o superiornem statusu pripadnikov bele rase. Celotna takratna znanstvena razprava je bila pod vplivom skupnega političnega cilja: najti ali si izmisliti strokovne argumente, ki bodo opravičevali politično motivirana družbena razmerja med pripadniki bele rase do ostalih ras. Duckitt (1992) opozarja, da je bilo takšno opravičilo v Združenih državah Amerike potrebno zaradi sužnjelastniških razmerij, v Evropi pa zaradi kolonialne objestnosti. Poslanstvo strokovnjakov je bilo namenjeno iskanju pomanjkljivosti, napak, nepravilnosti in odklonov od standardov, ki so jih poseblejali belci. Socialni psihologi so se v ta politični projekt najprej vključevali kot strokovnjaki za ocenjevanje inteligenčnega kvocienta. Prvi pregleden znanstveni članek iz tega področja je izšel v sredini 20-ih let prejšnjega stoletja, v katerem se je Thomas Gart (1952, cit. v Duckitt, 1992) lotil analize 73-ih študij o »teoriji rase« in zaključil, da študije potrjujejo duševno superiornost pripadnikov bele rase. Znotraj tedanjega psihološkega diskurza je bil predsodek razumljen kot naravni odziv na nazadnjaštvo pripadnikov drugih ras in vzdrževanje »čistosti« bele rase. Leta 1922 je že izšla Lippmanova študija *Javno mnenje*, ki po mnenju Nastran-Uletove (1999) velja za prvo psihološko študijo o predsodkih nasploh. V njej Lippman nakaže kognitivno vlogo predsodkov kot mehanizma, ki s pomočjo opuščanja nepotrebnih detajlov omogoča bolj gladko in učinkovito procesiranje socialnega sveta. Kar je še posebej pomenljivo in v zgodovinskih pregledih premalokrat poudarjeno, je dejstvo, da Lippman (Nastran-Ule, 1999) ni razlikoval med predsodkom in stereotipom. Govoril je o enem pojavu. Iz tega je mogoče sklepati, da je kasnejša delitev pojava na kognitivno, reprezentacijsko in družbeno komponento bolj stranski produkt same diferenciacije znanstvenih disciplin in manj posledica teoretske nevzdržnosti kot take.

Kako močno je lahko znanstvena podoba določenega pojava odvisna od družbeno-političnih dogodkov, dokazujejo končna leta 20-ih prejšnjega stoletja. Milner in Samelson (cit. v Duckitt, 1992) izpostavljata gibanje črncev v Združenih državah Amerike in nenaklonjenost kolonializma v razvitejših predelih Evrope, k temu pa dodajata še nekaj manj očitnih, a enako odločilnih trendov. Ob koncu dvajsetih let prejšnjega stoletja je namreč prišlo do popolne restrikcije priseljavanja v Združene države Amerike, kar je premaknilo pozornost od opravičevanja izključevalne rasistične politike h konfliktni dinamiki znotraj samih Združenih držav Amerike. Kot pomemben dejavnik omenjata tudi množično vstopanje pripadnikov različnih etničnih manjšin v svet znanosti. Samelson posebej izpostavlja Jude, ki so nekatere samoumevne trditve s področja zatiranja manjšin reinterpreterali v skladu s

svojimi izkušnjami. Predsodki kar naenkrat niso bili zgolj predmet rasnih napetosti, ampak nedorečen odnos med dominantnimi in marginaliziranimi družbenimi skupinami (spolno, etnično, starostno, glede na spolno usmeritev itd.) znotraj belske rase. Skratka, nova – etnično bolj pestra – znanstvena srenja je v vsakdanjih razmerjih začela prepoznavati zelo podobne principe, ki so se pred tem uporabljali za pojasnjevanje medrasne dinamike. To spoznanje je predstavljalo konceptualne temelje za resnejše empirične pristope k predsodku na individualni ravni.

Če je predsodek izhajal iz posameznika in veljal za neracionalnega, kot so desetletja prej zatrjevali psihologi, predvsem omenjeni Lippman, potem se zastavlja vprašanje, kako je mogoče, da je predsodek in iz njega izhajajoče socialno obnašanje v obliki diskriminacije, tako vseprisotno? To je bilo ključno vprašanje štiridesetih let prejšnjega stoletja, na katerega se je po mnenju Duckitta (1992) delno ustrezno odzvala psihodinamična teorija. Kljub temu da se ti procesi dogajajo nezavedno in avtomatično (kar je skladno s kognitivnim modelom predsodkov), pa niso posledica nekih vnaprej določenih genskih ali evolucijskih avtomatizmov, ampak stresne in konfliktna socialna okolice (poudarjanje pomena osebnih izkušenj). V tem oziru predsodki funkcionirajo kot neke vrste obrambni mehanizmi, ki detravmatizirajo osebo in odpravljajo presežna negativna čustva. Koncept obrambnih mehanizmov seveda ni bil nov, je pa uvedel nove metodološke perspektive: študije primerov, korelacijska razmerja in premik proti eksperimentalnim raziskavam. Najbolj znamenita in vplivna študija tedanjega časa o predsodkih je zagotovo Adornova študija o izvoru antisemitizma z naslovom *Avtoritarna osebnost* iz leta 1950, ki je bila izjemno osredotočena na posameznika.

Zelo dejavna teoretika tistega obdobja sta bila poleg zgodnjega Allporta tudi Katz in Braly (1999), ki sta se več kot s predsodkom ukvarjala s stereotipom. Stereotipe sta razumela kot enostranske in posplošene kolektivne predstave ljudi o drugih ljudeh. Predsodki so zanju bili »... negativna in čustveno nabita stališča do določene skupine ljudi, ki določajo negativne reakcije posameznikov do članov drugih socialnih skupin« (Katz in Braly, 1999, str. 302). Pri njunem razmišljanju je posebej zanimivo dojemanje predsodka in stereotipa kot dve plati širšega psihološkega pojava. Medtem ko naj bi pri stereotipu šlo za čiste kognitivne strukture posameznikove duševnosti (struktura predstav, nanje vezanih domnev in vrednotenj), so predsodki neke vrste nadpomenka stereotipov oziroma kompleksnejša mentalna tvorba, v katero so vpleteni tudi emocionalno-afektivni vidiki in vedenjska komponenta.

Psihodinamična teorija predsodkov je pomembna tudi zaradi metodološke orientacije socialnih psihologov. Adornova študija (1950) je namreč močno polarizirala socialne psihologe na tiste, ki sledijo spekulativnim metodam in metafiziki (vključno s psihoanalizo), in tiste, ki stremijo k behavioristično obarvani znanosti. Adorno (prav tam) je v socialno psihologijo vpeljal večni spor o metodi v družboslovju, ki je zaznamoval ves nadaljnji razvoj psihologije predsodkov. Laboratorijski eksperimenti kot najbolj priljubljena tehnika za raziskovanje socialnih vplivov na posameznika so se začeli na področju preučevanja družbenih sistemov kazati kot izrazito pomanjkljivi,

kar je konec koncev sprožilo resno sumničavost do v ozadju ležeče epistemologije, čemur Černigoj (2007) pravi zaostritev osnovnega problema socialne psihologije. Že omenjena S. Fiske (2000) celo meni, da je od 50-ih let, ko se je pojavila Adornova študija in se je epistemološka polarizacija znotraj socialne psihologije dokončno konsolidirala, kronološki kriterij v razvoju predsodkov izgubil svoj prvenstven pomen. Večji pomen dobijo različne ravni znanstvene analize, pri katerih avtorica ločuje med znotrajindividualno analizo predsodka in kontekstualno ravnijo analize predsodka (Fiske, 2000).

Med slednje, torej kontekstualiste, uvršča tudi Allporta, ki je zaznamoval 50-ta leta dvajsetega stoletja. Vpeljal je idejo o tem, da je predpogoj vsakega predsodka, tudi rasnega, kategorizacija. Pojem kategorizacije je bil takrat razmeroma nov, z njim pa je mislil na »... kognitivni postopek, do katerega ne pride le v nenavadnih okoliščinah ali v določenih patoloških primerih ... /ampak/ ... je neizbežna značilnost človekovega obstoja« (Brown, 1999, str. 24). S tem, ko je Allport (1954) opredelil predsodek in pripadajočo kategorizacijo kot mehanizem povprečnega posameznika, je posredno kritiziral psihodinamično teorijo predsodka, ki je mišljenje pod vplivom predsodkov pripisovala posebnim, redkim in patološkim osebnostnim. Zakaj naj bi bila kategorizacija tako naravna, kot je trdil Allport? Brown (1999, str. 24) pravi takole: »Tako kot biologi in kemiki uporabljajo klasifikacijske sisteme, da reducirajo kompleksnost narave na bolj obvladljivo število kategorij, medsebojno povezane na znanstveno uporabne načine, se v svojem vsakdanjem življenju tudi mi zanašamo na sisteme kategorizacije«. Po znameniti Allportovi frazi (1954) so kategorije »samostalniki, ki naše okolje režejo na kose.«

Parcelizacijo socialne resničnosti upošteva tudi socialna nevroznanost, kar je razvidno tudi iz naslednjega izseka: »Funkcija kognicije je v tem, da iz množice dražljajev, ki nas ves čas bombardirajo, izloči tiste, ki so koristni za (re)produkcijo (biološki vidik, ki ga pojasnjujejo zakonitosti genetike in evolucijska teorija) in kulturni razvoj (psihologija in družboslovje)« (Tomc, 2008, str. 9). Allportov doprinos k proučevanju predsodkov je torej pomemben predvsem zato, ker predsodke umesti v širši model človeške duševnosti. Na kategorizacijo ni gledal kot na zavestno politično aktivnost, ampak kot na avtomatizem, ki je globoko ukoreninjen v bioloških temeljih človeškega vedenja. Taylor je ta moment dobro izpostavil leta 1981, ko je zapisal, da »Allport ni videl teoretičnih ali empiričnih vzrokov, zakaj bi oblikovanje generalizacij o etničnih skupinah bilo drugačno kot oblikovanje generalizacij o drugem tipu objektov« (cit. v Katz, 1991, str. 132). Razlika med predsodki, stereotipi kot mentalnimi reprezentacijami in diskriminacijo na eni ter običajno kategorizacijo stvarnosti na drugi strani je le v tem, da je v primeru etničnih, rasnih ali drugih manjšinskih socialnih skupin predmet socialne kategorizacije politično bistveno bolj občutljiv.

Od sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej je mogoče govoriti o dveh vzporednih usmeritvah proučevanja predsodka. Prva je družbenokritična in sovпада s splošnim razpoloženjem v tedanjem družboslovju, kjer so na površje prišla

nekatera tehtna vprašanja glede pristopa k družboslovnim pojavom. Ne glede na to, ali se s predsodkom ukvarja sociologija, antropologija, psihologija ali psihoanaliza, se je zastavljalo vprašanje, ali je sploh mogoče govoriti o posameznikovem vedenju brez upoštevanja kulturnega konteksta, v katerem se ta nahaja. Čeprav sta tako psihodinamična kot kognitivna teorija predsodkov priznavala pomen kulturnega konteksta in procesov na makroravni, ti nikoli niso bili implementirani v laboratorijskih raziskavah. Obdobju šestdesetih in sedemdesetih so zato dale svoj pečat zgodovinske in strukturne razprave, analize spreminjanja predsodkov v politično moč ter orodja množičnega nasilja, ki sta ga razvijala predvsem nemška kritična teoretika Horkheimer in Mitscherlich (1999). Teoretski obrat je bil zagotovo relevanten, ni pa ponudil konkretnih metodoloških pristopov, ki bi te precej idiosinkratične razprave tudi znanstveno preverjali.

Tega pa ni mogoče trditi za kognitivni model razlage predsodka. Ta se je podtalno razvijal in nadgrajeval naprej, največji delež pa sta prispevala Tajfel in Turner (1986). Njuno delo je bilo osredotočeno na medskupinsko dinamiko. Zanimalo ju je, kaj vse vpliva in lahko vpliva na odnose med socialnimi skupinami, ob tem pa bila pozorna tudi na motivacijske mehanizme, samopodobo in osebno identiteto. Po njunem mnenju so vse prejšnje razlage skupinskih pojavov (npr. frustracijska razlaga medskupinske agresivnosti ali psihodinamična teorija predsodkov) temeljile na nikoli povsem izrečeni predpostavki, da je človekovo vedenje v skupini v osnovi identično človekovemu vedenju izven skupine (Černigoj, 2007). Tajfel (1981) zato predlaga razločevanje med medosebnim in medskupinskim vedenjem, kar je povzel v znani teoriji socialne identitete. Černigoj (2007) svoje razumevanje Tajfela razvija in dodaja, da je njegova teorija medskupinske dinamike nastala kot odgovor na teorijo medskupinskega vedenja avtorja Sherifa. Sherifova teorija realističnega konflikta (1966), na katero se Tajfel kritično naslanja, sicer upošteva razliko med medosebno in medskupinsko ravnijo vedenja, vendar v pojasnitvah potegne napačne sklepe. Sherif (prav tam) namreč meni, da do medskupinskega konflikta pride zaradi nesorazmernosti dobrin, informacij oziroma virov, stranski produkt tega pa je močnejša moralna kohezivnost znotraj skupin, kar pomeni, da se poveča tudi identifikacija članov s svojo skupino. Končni Sherifov sklep (prav tam) torej namiguje, da do konfliktov med socialnimi skupinami ne bi prišlo, če bi bilo na razpolago dovolj virov, dobrin in informacij. Tajfel in Turner (1986) takšen sklep zavrmeta kot nepopoln, saj navajata množico raziskav, kjer je do konfliktnih in diskriminatornih odnosov prišlo tudi brez omejevanja zunanjih dobrin ali virov. Njuna nadgradnja kognitivnega modela razlage predsodka še danes predstavlja podlago za večino sodobnih socialnopsiholoških teorij predsodkov. Kot bomo videli tudi znotraj socialne nevroznanosti (Duckitt, 1992).

Poglavitna novost v 80-ih in 90-ih letih dvajsetega stoletja je proučevanje družbene konstrukcije predsodkov, v kateri avtorji dokazujejo družbeno in zgodovinsko relativnost ključnih psiholoških pojmov in samih pojavov, ki jih zajemajo. Zlasti pripadniki socialnega konstruktivizma opozarjajo na družbene

interese dominantnih modernih skupin, ki skušajo skozi psihologijo kot znanost legitimirati in objektivizirati svojo družbeno moč. Navedimo dva primera takšne družbene dekonstrukcije predsodkov, ki ju najdemo tudi pri M. Nastran-Ule (1999).

Prvi primer se posveča kritični analizi teorije kategorizacije in medskupinske primerjave. Mischel (1957) meni, da teorija kategorizacije zanemarja zgodovinski in družbeni razvoj vsebine stereotipov in predsodkov. S tem, ko Tajfel in Turner (1986) iz razlage izločita vsebino in se ukvarjata zgolj s formalnim vidikom kategorij, uveljavljata neko (psevdo)univerzalnost kategorij in se tako izogneta družbeno-zgodovinski razpravi o vzniku določenih kategorij. Po mnenju Mischela (1957) namreč ni vseeno, v kakšnem kontekstu je nastal pojem rase, etnije, spola, lastnine in podobno. To etimološko razsežnost kategorij bi morali strokovnjaki, ki se ukvarjajo zgolj s kognitivnimi ravnmi predsodkov, vključiti v svoje teorije. Prav tako teoriji socialne identitete očita zanemarjanje vloge refleksije identitete skupine ali posameznika, ki po njegovem pomeni sposobnost, da se postavimo na stališče druge skupine (Mischel, 1957). Poudarja zgodovinsko relativnost psiholoških mehanizmov in meni, da postindustrijska modernizacija spreminja naravo medskupinske dinamike, popolnoma pa zavrača domnevo o naravnosti in neizogibnosti predsodkov v človeškem zaznavanju in mišljenju.

Billing (1991, cit. v Nastran-Ule, 1999) po drugi strani uvaja koncept partikularizacije, ki ga vidi kot dopolnilo tako pogosto poudarjene kategorizacije. Če je kategorizacija »kriva« za izvor predsodkov, stereotipov in diskriminacije, je partikularizacija zadolžena za strpnost in toleranco med različnimi socialnimi skupinami. Lahko bi rekli, da avtor v partikularizaciji vidi neke vrste kulturni in politično strpni obvoz, ki sublimira kognitivno ukleščeno kategorizacijo. Seveda je razmerje med kategorizacijo in predsodki ter partikularizacijo in tolerantnostjo jezikovno in simbolno posredovano. Zato je avtor posebno kritičen do odsotnosti lingvistične oziroma diskurzivne analize predsodkov, iz katere bi bila razvidna vzpostavljena povezava med diskurzom in dejanskimi procesi v medskupinski dinamiki.

Kaj se lahko torej sedanost psihološkega proučevanja predsodkov nauči iz zgodovine? Najprej to, da lahko brez večjih poenostavitev preteklost znanstvenega proučevanja predsodka, stereotipa in diskriminacije skrčimo na razvpito vprašanje med biološko (genetsko in evolucijsko) utemeljenimi mehanizmi, ki omogočajo kategorizacijo socialnega sveta, ter vplivom socialnega okolja (socialne norme in kultura). Preteklost raziskovanja predsodkov je ciklično obnavljanje spora okrog temeljnega vprašanja: kaj je bolj odločilno – biologija ali družba? Kar se je skozi čas spreminjalo, so bile družbeno-kulturne razmere, v katere je bilo to vprašanje umeščeno, in še bolj pomembno – distanca med biološkim in sociološkim polom se je vse bolj in bolj krajšala. Če se je v začetku prejšnjega stoletja zdelo, da so razlike nepremostljive in sta potrebna dva vzporedna znanstvena diskurza (eden, ki bo razlagal, drugi, ki bo interpretiral), potem smo danes priče vzpostavljanju

vzdržnega odnosa med biologijo in sociologijo. Ena takšnih oblik simbioze je socialna nevroznanost, znotraj katere je znanost definirana kot »zavestno kognitivno (predvsem miselno) iskanje resnice o energijski materiji, pri čemer opredeljujemo resnico kot prekrivanje našega subjektivnega zaznavnega prepričanja (teorije v obliki mnenj kot vrednotenj naših znanj) in objektivnega znanja o svetu (do katerega pridemo z izkustvenim preverjanjem teorije)« (Tomc, 2005, str. 304).

Socialna nevroznanost proti socialni psihologiji

Socialna nevroznanost ne bi bila možna, če v zadnjih nekaj desetletjih ne bi prišlo do pomembnih novosti na področju biotehnologije. Funkcijska magnetna resonanca (fMRI), elektroencefalogram (EEG) in z dogodki povezane meritve možganskih potencialov (ERP) omogočajo preverjanje socialnopsiholoških predpostavk iz povsem nove perspektive. Več avtorjev opozarja, da se prava vrednost socialne nevroznanosti skriva predvsem v metodah: te omogočajo znanstveno preverjanje domnev, ki so bile v preteklosti izključna domena družboslovja (Ito, 2006; Raichle, 2006; Harmon-Jones in Winkielman, 2007; Decety in Keenan, 2006).

Ena izmed navedenih metod je merjenje z dogodki povezanih možganskih potencialov (v nadaljevanju ERP), ki ga Ito s sodelavci (2006) uporablja za proučevanje socialnih zaznav. Te so tesno povezane s predsodki in stereotipi. V svojih študijah se omenjeni raziskovalci osredotočajo na dve ključni vprašanji: kako socialna kategorizacija vpliva na klasifikacijo posameznikov v smiselne socialne skupine in kako te informacije vplivajo na konstrukcijo stereotipov in socialno vedenje (Ito, Urland, Willadsen-Jensen in Correll, 2006).

Poenostavljeni model socialne kategorizacije pravi, da posameznike kategoriziramo s pomočjo pripisovanja določeni družbeni skupini. Vrednotne reakcije, stereotipi in prepričanja lahko pri tem pomagajo, saj je kategorizacija hitrejša in v mnogih primerih tudi ustrezna. Ko enkrat obstaja splošno sprejet algoritem odzivanja na določeno socialno skupino, se podoben odziv zgodi tudi v odnosu do člana te skupine, torej do posameznika, ki je del te socialne skupine. Distinkcija med nezavednim (avtomatično) in zavestnim (refleksivno) je v grobem le časovna razlika med nastopom fizioloških odzivov nove možganske skorje. Z njo se je ukvarjal že Libet (cit. v Nastran Ule, 1999) v svojem eksperimentu, s katerim je dokazoval (ne)obstoj svobodne volje. Ugotovil je, da se zavestne odločitve zgodijo od 350 do 400 milisekund po nastopu določenega dražljaja. Iz tega je potegnil sklep, da se »možganska iniciacija spontanega prostovoljnega dejanja začne nezavedno« (Tomc, 2005, str. 281), kar pomeni, da je vsak fiziološki odziv nove možganske skorje, ki se zgodi pod 400 milisekundami od nastopa vizualnega dražljaja, domena nezavednih procesov. Od ERP-ja si raziskovalci v začetku novega tisočletja torej obetajo natančnejše podatke, ki bi dokončno potrdili ali zavrnilo zgodovinsko domnevo o tem, ali je kategorija rase kodirana avtomatično (čas je manjši od 400 ms od nastopa vizualnega dražljaja) ali zavestno (čas je večji od 400 ms od nastopa vizualnega dražljaja).

V dveh študijah so se avtorji (Ito idr., 2006) posvetili raziskovanju kodiranja rase in spola ob pogledu na obraze. Večinoma belski poskusni kandidati so si na tablicah ogledovali fotografije obrazov pripadnikov črnske rase in belcev, moških in žensk. Prekrivanje oziroma mešanje večjega števila kategorija po mnenju avtorjev (str. 191) »... omogoča opazovanje tako eksplicitnih kot implicitnih procesov socialne kategorizacije.« Končni rezultati so razkrili štiri različne odklone možganskih valov: »... negativno usmerjeno komponento s povprečno latenco 122 milisekund po pojavu obraza na tablici, pozitivno usmerjeno komponento s povprečno latenco 176 milisekund, negativno usmerjeno komponento s povprečno latenco 256 milisekund in pozitivno usmerjeno komponento s povprečno latenco 485 milisekund.« Ito in sodelavci (prav tam) v skladu z izmerjeno polariteto in latenco poimenovali kot N100, P200, N200 in P300. Kot ugotavljajo raziskovalci, so dobljeni rezultati skladni z domnevo o avtomatičnem kodiranju rasne percepcije. Specifično pomembna za razumevanje predsodkov, stereotipov in diskriminacije je izmerjena komponenta N100, ki je bila nekoliko intenzivnejša ob pogledu na obraze pripadnikov črnske rase (v primerjavi s pogledom udeležencev na obraze pripadnikov belske rase), avtorji pa dodaja še eno ugotovitev. Komponenta N100 je bila namreč intenzivnejša pri pogledu na pripadnike črnske rase v obeh primerih: takrat, ko je udeleženec bil izrecno osredotočen na rasno pripadnost obraza, in tudi takrat, kadar je bil udeleženec izrecno osredotočen na spol prikazanega obraza. Za primerjavo: spolna kategorizacija se je v študiji pojavljala nekoliko kasneje, in sicer pri povprečni latenci 200 milisekund, polariteta komponente pa je bila pozitivna (P200). Intenzivnost je bila večja pri pogledu na moške obraze, in sicer tako pri moških kot pri ženskih udeleženkah raziskave.

Kljub temu da gre le za povzemanje zaključkov izvirne raziskave avtorjev, je očitno, da rasna kategorizacija prikazovanih obrazov na tablicah nastopi pred spolno kategorizacijo. Dejstvo, da se rasna kategorizacija zgodi v relativno kratkem časovnem intervalu po nastopu vizualnega dražljaja, pa se ujema z Allportovo tezo o socialni kategorizaciji kot kognitivno utemeljenem avtomatizmu.

Bi bila kategorizacija kaj drugačna, če bi udeleženci v raziskavi opazovali druge predele telesa? To predpostavko so z ERP-jem zasledovali Mouchetant-Rostaing in sodelavci (2003, cit. v Ito, Willadsen-Jensen in Correll, 2007), ki so poskusnim osebam kazali kartice z obrazi ali drugimi deli telesa (del roke) moških in žensk. Meritve možganske aktivnosti z ERP-jem so pokazale, da je bila možganska aktivnost občutljiva na spolno kategorizacijo. Pojavila se je okrog 145 milisekund v srednjem prednjem predelu nove možganske skorje. Ni pa se pojavila podobna možganska aktivnost, če so si udeleženci eksperimenta ogledovali druge predele telesa, denimo trup ali roke. Ito s sodelavci (2007) ob tem ugotavlja, da so rezultati merjenja možganske aktivnosti s pomočjo ERP tehnologije pri raziskovanju predsodkov in stereotipov odvisno od dejstva tega, ali udeleženci raziskave lahko iz prikazanega dela telesa razberejo spol prikazane osebe. To opominja, da so v socialno kategorizacijo pripadnikov drugih socialnih skupnosti vključeni posebni kognitivni procesi

za razločevanje fiziognomije obraza, ki so bistveno manj »učinkoviti«, kadar je pozornost opazovalca posvečena drugim predelom telesa (roke ali noge). Fiziognomija obraza je torej brez dvoma odločilna. Ambady, Chiao, Chiu in Deldin (2006) trdijo, da je evolucijsko gledano takšna hegemonija obraza v svetu telesa precej logična. Ker je uspešna interakcija med ljudmi odvisna od ustreznosti predvidevanj, kako se drugi pripadniki socialnih skupnosti počutijo, je osredotočenost na najbolj čustveno izrazni del telesa predvsem stvar preživetja. Brez t. im. »teorije uma« članov socialne skupnosti bi bila v preteklosti verjetnost našega preživetja skorajda nična. Zato se je prepoznavanje in izražanje notranjih občutkov in čustev uveljavilo kot zelo robustna in medkulturno stabilna lastnost človeka. Dojenčki so že od rojstva naprej sposobni oponašati bazične čustvene poteze obraza in hitro ločujejo med čustvi s pozitivnim in negativnim predznakom (Meltzoff in Moore, 1989, cit. v Ambady idr., 2006). Widen in Russell (2003, cit. v Ambady idr., 2006) pa k temu dodajata, da se otroci do svojega petega leta že priučijo fine diskriminacije bogate palete čustev. Posebej zanimivo je, da so se tudi popolnoma slepi in gluhi otroci sposobni čustveno izražati z obrazom, kljub temu da jim je onemogočeno vsakršno vizualno in slušno učenje z imitacijo (Eibl-Eiblsfeld, 1972, cit. v Ambady idr., 2006). Ti primeri nakazujejo, da je večšina za čustveno komunikacijo s pomočjo obraza najverjetneje prirojena. V skladu s temi dognanji tudi ni presenetljivo, da je prepoznavanje osnovnih čustev (veselje, strah, jeza, žalost, gnus) na podlagi obraza ena izmed kulturno najbolj konsistentnih univerzalij v sodobni socialni psihologiji.

Raziskave s področja socialne nevroznanosti torej utrjujejo domneve, da ima človeška večšina prepoznavanja čustvenih stanj prek obraza evolucijske zasnove (Correll, Urland in Ito, 2003; Ambady idr., 2006), da je ta večšina medkulturno vzdržna in da to večšino omogočajo kompleksni nevronske procesi limbičnega sistema človeških možganov (Ambady idr., 2006).

Večina kognitivno usmerjenih teorij predsodkov trdi, da »... kombinacija dejavnikov, ki so vpleteni v genezo predsodkov in stereotipov, neposredno vpliva tudi na odnose do pripadnikov drugih socialnih skupin« (Fiske, 1999, cit. v Ambady idr., 2006, str. 214). Razumevanje, kako in kdaj se dogaja socialna kategorizacija, je zato zgolj del širše zgodbe. Ito in njeni sodelavci (2006) se naslanjajo na raziskavo o prvoosebni odzivanju na virtualno grožnjo v obliki videoigre, ki so jo Correll, Urland in Ito objavili leta 2003. Raziskavo je leto prej izvedel Correll (2002), zasnoval pa jo je na podlagi realnega povečanja primerov strelskih obračunov med policisti in neoboroženimi pripadniki pripadnikov črnske rase na ulicah Združenih držav Amerike. Raziskava naj bi vsaj delno pojasnila, kako rasna pristranskost vpliva na napačne (in tudi življenjsko usodne) ocene nevarne situacije med aretacijami v realnih situacijah. 40 udeležencev raziskave (večinoma študentov), med katerimi je bilo 24 moških in 16 žensk (Correll, Urland in Ito, 2003) se je večkrat in hitreje odločilo ustreliti neoboroženega pripadnika črnske rase kot pa neoboroženega pripadnika belske rase. Ti pridobljeni rezultati so se ujemali s tezo o rasni pristranskosti. Pri tem, kako rasna pripadnost vpliva na odločitev za strel in v končni konsekvenci

tudi umor, je na nevrološki in kognitivni ravni mogoče govoriti o dveh procesih (Ito idr., 2006).

1. Prvi je nevrološki proces. Gre za tako imenovano »spremljanje konflikta, ki nastane pri nadzorovanju procesiranja razpoložljivih informacij. Na kognitivni ravni udeleženca v takšnem eksperimentu se namreč hkrati pojavi intenzivna napačna sodba o vizualnem dražljaju (posledica rasne pristranskosti) in pravilna, a manj intenzivna sodba, ki odraža dejanske razmere v eksperimentalnem okolju. Intenzivna napačna sodba je posledica stereotipnih predstav o obravnavani rasni skupini, pravilna sodba je posledica zavestnih procesov, ki se oblikuje iz razpoložljivih vizualnih podatkov.
2. Drugi je kognitivni proces, ki identificira nastali »kognitivni konflikt«. Da bi se čim bolj učinkovito odpravila diskrepanca med dvotirnim procesiranjem informacij, se dvojnost v večini primerov ukine v prid stereotipnim predstavam o pripadnikih rase, ki so kulturno in osebno bolj uveljavljene in samoumevne (v primeru omenjene raziskave, ki jo je izvedel Correll leta 2002, so to bili pripadnikih črnske rase).

Iz navedenega nabora raziskav je razvidno, da se socialna kategorizacija rase dogaja avtomatično. Nekatere študije sicer dokazujejo, da lahko estetski dodatki, kot so na primer očala ali klobuk, čas kodiranja nekoliko podaljšajo, vendar pa avtomatičnosti kodiranja v nobenem primeru ne izločijo (Ito in dr., 2006). Razlog za tako hitro reagiranje na informacijo o rasni pripadnosti posameznika je smiselno iskati v evolucijski pogojenosti, pogosto pa se v diskurz vpeljujejo tudi socio-ekonomski in kulturni dejavniki. Kot najpomembnejšo ugotovitev je mogoče izpostaviti inovativnost samega pristopa socialne nevroznanosti, ki »... integrira prostorsko resolucijo Funkcijske magnetne resonance in časovno resolucijo ERP-ja s tradicionalnimi meritvami vedenja in prvoosebnega poročanja. Tak metodološki premik ne pojasnjuje obsežne funkcionalne anatomije rasnih in čustvenih mehanizmov, ampak generira še bolj kompleksne teoretske modele predsodkov in tudi ostalih socialnih fenomenov« (Ambandy idr., 2006).

Socialna psihologija proti socialni nevroznanosti

Osredotočimo se na Dovidia, Pearsona in Orra (2008), ki so v reviji *Group Processes & Intergroup Relations* objavili prispevek, ki socialno nevroznanost kot paradigmo kritično komentira skozi zelo konkretne primere. Tudi številne takšne, ki neposredno zadevajo problem pojasnitve predsodkov, stereotipov in diskriminacije. Po njihovem je te kritične komentarje mogoče izreči na štirih ravneh: teoretično, empirično, interpretativno in praktično.

Pristop v obliki socialne nevroznanosti je domnevno sicer uporaben in koristen za pojasnitev določenih ravni znanstvenega opazovanja človeka (na primer socialne kognicije), bi pa bilo nesmiselno pričakovati, da lahko socialna nevroznanost vzpostavi nevrološke korelacije vseh socialnih procesov, ki se odvijajo v vsakdanjem

družbenem življenju (Harmon-Jones in Devine, 2006, cit. v Dovidio, Pearson in Orr, 2008). To, da bi bilo možno vse višje ležeče ravni človeškega doživljanja (recimo socialno življenje) pojasniti v okviru genetike oziroma biologije, je bila predpostavka ene izmed preteklih neposrečenih poskusov integrativne znanosti – sociobiologije. Sociobiološki pogled na družbeno življenje je radikalno redukcionističen, kar pomeni, da ne upošteva nobenih vplivov med ravnmi in skuša vse vedenjske, kulturne in evolucijske vzgibe pojasniti znotraj tako imenovane teorije sebičnega gena (Tomc, 2000). Naravni izbor naj bi favoriziral obnašanje posameznika, ki teži k povečanju reprodukcijske uspešnosti genov (Sperber in Hirschfeld, 1999). V tej maniri je bila leta 1975 izdana Wilsonova knjiga *Sociobiologija: Nova sinteza*, čeprav do dejanske sinteze znanstvenih ravni sploh ni prišlo. Poskus teorije je izzval številne utemeljene očitke, do nje pa so kritično distanco vzpostavili tako kritični družboslovci kot nevroznanstveniki. Prvi zaradi popolnega prezira družbenih dejavnikov in tako imenovanih »top down« procesov, ki smo jim v družbenih sistemih neprestano podvrženi, drugi pa zaradi obvoznice, ki si jo sociobiologija privoščila, ko zaobide emergentna stanja na ravni psihologije (Sperber in Hirschfeld, 1999). Razlika med socialno nevroznanostjo in sociobiologijo torej ni v sami predpostavki, da obstajajo biološki mehanizmi, ki do neke mere regulirajo oblike družbenega vedenja. V tem se obe znanstveni usmeritvi strinjata. Težave nastanejo v implementaciji tega načelnega stališča v samo teoretsko razmišljanje in metodologijo. Sociobiologija namreč omenjeno predpostavko jemlje skrajno resno, ob tem pa ne upošteva že omenjenega načela usklajevanja različnih ravni socialnega, duševnega in biološkega življenja – emergence. Emergentnost pojavov je ključna inovacija, ki logično usklajuje te interdisciplinarne ravni.

Drugi pomislek Dovidia in njegovih sodelavcev (2008) je empirični. Posnetki delujočih možganov, merjenje električne napetosti nove možganske skorje itd., pojavnost teh dogodkov skozi biotehnološke pripomočke je lahko »zavajajoče impozantna«. Po mnenju avtorjev nove oblike predstavitev raziskovalnih rezultatov še posebej navdušijo družboslovce, ki so do nedavnega bili navajeni le na suhoparne predstavitve rezultatov kvalitativnega (v obliki miselnih vzorcev) in kvantitativnega raziskovanja (v obliki podajanja razpredelnic s statističnimi podatki). Weisberg in njegovi sodelavci govorijo celo o nekakšni »zapeljivi privlačnosti«, ki zavaja le delno izobražene opazovalce rezultatov nevroznanstvenih raziskav. V seriji raziskav, ki so jih pod vodstvom Weisberga opravili Keil, Goldstein, Rawson in Gray (2008, cit. v Dovidio, Pearson in Orr, 2008) so opazovali, kako lahko podkrepitev teorije v obliki nevroznanstvenih raziskav vpliva na prepričljivost znanstvene predstavitve projekta. Ugotovili so, da prisotnost nevroznanstvenih podatkov bistveno potencira prepričljivost določene raziskave. Avtor celo meni, da se »trdi« dokazi iz nevroznanstvenih raziskav zlorablajo za zakrivanje nekonsistentnosti v sami teoriji ali v skladnosti teorije s pridobljenimi podatki.

Mnogokrat se zdi, da dodatne nevroznanstvene raziskave ne povečajo pojasnjevalnih možnosti, do katerih so pred tem prišli že socialni psihologi s pomočjo metodoloških pristopov na ravni vedenja (vprašalniki, testi zaznavanja itd.). Leta 2003 sta denimo Richerdson in Shelton objavila študijo, v kateri sta proučevala medrasno

dinamiko med pripadniki belske in črnske rase s pomočjo klasične metodologije. Belci v raziskavi so bili najprej ocenjeni s pomočjo testa implicitnih asociacij (IAT), nato je sledilo hitro srečanje z belcem ali črncem, takoj zatem pa so bili podvrženi tako imenovanemu Stroopovemu barvnemu testu iz leta 1935. Po pričakovanju se je izkazalo, da je bila interferenca med Stroopovim testom večja pri posameznikih, ki so na IAT testu, ki meri raven implicitnega predsodka, dosegli več točk (Dovidio, Pearson in Orr, 2008). Raziskava je bila zelo preprosta in elegantna, kljub temu pa je Richerdson (2008) v približno enakem času objavil podobno študijo s pomočjo fMRI-ja, s to razliko, da so v njej sodelovali pripadniki črnske rase. Razlika je bila tudi v tem, da med udeleženci eksperimenta ni bilo druženja v drugi fazi procedure, ampak so si ogledovali fotografije neznanih obrazov pripadnikov belske in črnske rase. Medtem so raziskovalci opazovali dogajanje možganske aktivnosti. Tudi v tem primeru so rezultati potrdili zastavljeno hipotezo, s tem, da je funkcijska magnetna resonanca opozorila tudi na dejstvo, da je bil med ogledovanjem fotografij najbolj aktiven predel možganov desni dorsolateralni prefrontalni korteks, za katerega se predvideva, da je zadolžen za izvršilne funkcije (Dovidio, Pearson in Orr, 2008). Vendar se tu zastavlja vprašanje: kako informativen je pravzaprav podatek, da se proces rasne kategorizacije pojavlja v omenjenem predelu nove možganske skorje za interpretacijo medrasne dinamike?

To je seveda smiselni ugovor, ki kritično ocenjuje navdušenje nad biotehnološkimi pripomočki tudi takrat, kadar za uporabo (zaradi razpoložljivih klasičnih metodologij, ki nas privedejo do enakega zaključka) ni posebne potrebe. Vendar pa se zdi, da Dovidio in sodelavci (2008) pri tem zgrešijo širši namen, vizijo in potencial socialne nevrozanosti. Socialna nevrozanost ni samo nova aplikativna disciplina, ampak tudi velik provokator klasične teorije uma, filozofije duha, evolucijske teorije in epistemologije kognitivnih znanosti. S pomočjo tipiziranja subtilnih odtenkov delovanja (na primer, kje v možganih se vzpostavi določena aktivnost) dopolnjuje obstoječo predstavo o poziciji človeka v evolucijski paradigmi.

»Številne meritve možganov in raziskave na bolnikih s poškodbo glave kažejo, da igra amigdala, del limbičnega sistema v možganih, ključno vlogo pri percepciji, detekciji in sekvenčnem prepoznavanju obraznega izraza« (Ambady idr., 2006, str. 210). Pomembnejšo vlogo igra tudi pri proučevanju predsodkov. Tomc (2005) k temu dodaja, da je amigdala vpletena tako v procese odzivanja na dražljaje po kratki poti (neposredno) kot po dolgi poti (preko nove možganske skorje). Številne študije, tudi tiste, navedene v prejšnjem poglavju, so kombinirale vprašalnike, funkcijske magnetne resonance in ERP, so se osredotočale na možgansko aktivnost udeležencev v raziskavah ob pogledu na fotografije belcev in črncev, ob vsem tem pa je počasi nastajala znanstvena podoba o nevrološki pogojenosti odzivanja na rasno pripadnost (Dovidio, Pearson in Orr, 2008). Splošno uveljavljeno prepričanje je, da je aktivnost amigdale bistveno večja ob pogledu na pripadnika druge rase, intenzivnost aktivnosti pa je večja pri posameznikih, ki na testu implicitnega predsodka dosežejo več točk (Kawakami, Smoak in Gaertner, 2008, cit. v Dovidio, Person in Orr, 2008).

Nekoliko podrobnejša analiza obstoječih raziskav na to temo odkrije, da so empirični podatki, ki bi potrjevali tako enoznačen sklep, precej šibki. Dovidio, Person in Orr (2008) navajajo eno prvih študij iz leta 2000, kjer je iz rezultatov večkratnih meritev razvidno, da v začetnih poskusih ogledovanja pripadnikov različnih ras v aktivnosti amigdale ni bilo nobenih razlik. Med samim poskusom je sicer prihajalo do sprememb v amigdali (ta je postajala bolj aktivna pri ogledu pripadnikov drugih ras), vendar avtorji trdijo, da je do tega prihajalo predvsem zaradi prilagoditve svoji lastni skupini. Po tem scenariju naj bi bila amigdala v začetku enako aktivna pri pripadnikih belske in črnske rase, a se kasneje pri ogledu lastne rasne skupine »umiri«. Razlika torej nastane zaradi manjše aktivnosti amigdale v odnosu do lastne skupine, in ne zaradi dodatnega vzbujenja v odnosu do skupine druge rase.

V drugi študiji, ki so jo leta 2005 opravili Lieberman, Hariri, Jarcho, Eisenberger in Bookheimer (cit. v Dovidio, Person in Orr, 2008), so odkrili nove nekonistentnosti s prevladujočim razumevanjem. Raziskovalci so namreč presenečeno ugotovili, da je bila aktivnost amigdale večja pri pogledu na pripadnika črne rase, in to tudi takrat, ko je bil udeleženec eksperimenta črnc. Pri tem je potrebno omeniti, da se vzbujenost amigdale vse pogosteje povezuje tudi z neznanimi predmeti, objekti ali osebami. Vsaka vizualna noviteta, ne glede na kategorijo, naj bi vzbujala procese v amigdali (Phelps, 2007, cit. v Dovidio, Person in Orr, 2008) in že majhne spremembe na obrazu so lahko dojete kot povsem nov vizualni dražljaj, ki si zasluži posebno pozornost. Lieberman in sodelavci (cit. v Dovidio, Person in Orr, 2008) so zato razmišljali, da bi lahko bila aktivnost tega dela limbičnega sistema posledica nepoznavanja obraza pri črnski populaciji. Po drugi strani pa dopuščajo tudi možnost, da je vse skupaj lahko izraz kulturno specifičnih odnosov med socialnimi skupinami.

Zadnji pomislek je pragmatičen. Dovidio in sodelavci (2008) pravilno ugotavljajo, da nobena znanstvena disciplina ni »... vrednotno in kontekstualno nevtralna.« Zato ni mogoče spregledati anomalij, ki nastajajo zaradi preprostega dejstva, da se socialna nevroznanost nahaja na trgu številnih interpretacij in je podvržena enakim družbenim mehanizmom kot vse ostale znanstvene discipline. Seveda se avtorji zavedajo, da rezultati njihovih kvalitativnih analiz družbenega položaja socialne nevroznanosti ne premorejo čvrstosti sistematičnih empiričnih dokazov, a jih je vendarle uporabno poznati. Magnetna resonanca je redkokdaj namenjena primarno znanstvenemu raziskovanju. Če je, potem je to večinoma funkcijska magnetna resonanca, kar pomeni, da je čas za raziskovanje krepko omejen, dostop raziskovalcev s področja nevroznanosti za uporabo funkcijske magnetne resonance pa razmeroma težaven. Dovidio, Pearson in Orr (2008) prav tako navajajo, da cena enournih raziskav s pomočjo fMRI-ja v Združenih državah Amerike stane približno 500 dolarjev, kar vpliva na obsežnost zastavljenih raziskav in skromnost raziskovalnih skupin. Prav zaradi tega se raziskovalci trudijo zbrati čim več dokazov in primerov s pomočjo vedenjskih raziskav, ki utrjujejo zastavljeno hipotezo, še preden sploh dobijo dovoljenje za raziskovanje s pomočjo fMRI-ja. Včasih naberejo s pomočjo vprašalnikov in z opazovanjem vedenja že toliko dokaznega gradiva, da se zdijo nevroznanstvene raziskave ob koncu nepotrebne (prav tam).

Drugi pragmatični pomislek, ki ga Dovidio in sodelavci (2008) razvijajo, je to, da se (vsaj) del nevroznanstvenega raziskovanja – predvsem, če se zavedamo zaskrbljujočih demografskih ekstrapolacij o staranju svetovnega prebivalstva in implicitne podpore farmakološke industrije – kaže kot izredno dobičkonosna perspektiva in poslovna priložnost razvitega sveta. Vse več in več prebivalstva bo dosegalo kritična leta, ko se tveganje za obolenje za Parkinsonovo in Alzheimerjevo boleznijo drastično poveča, kar pomeni, da bo povpraševanje, raziskovanje in osredotočenost na delovanje starajočih se možganov še nekaj časa v središču znanstvene pozornosti. Zato so svoje interese v nevroznanstvenih laboratorijih našli tudi delničarji, vladne organizacije in agencije z vrednostnimi papirji (prav tam). Pod vplivom določenega kapitala se že ustanavljajo novi, paradržavni zasebni laboratoriji, ki združujejo nevroznanost z ekonomijo, ekologijo in celo s pozitivno naravnostjo v življenju. Posebni lobistični krogi iz medicinske in farmakološke srenje zato preusmerjajo pozornost na hitro in učinkovito iskanje zdravil in lansiranje novih tržnih izdelkov, čeprav prevladuje javno prepričanje, da je za odpravo nekaterih družbenih predstav potreben sistemski, humanitaren pristop. Dogaja se, da se znanstvena pozornost pod močnimi pritiski interesnih skupin iz naravoslovnih znanosti preusmerja iz višje ležečih ravni znanstvenega opazovanja (socialna dinamika, vrednotne preference kulture itd.) na nižje ležeče (osebno zadovoljstvo, psihofarmakološki dodatki itd.). Dovidio in sodelavci (2008) menijo, da se je prav to zgodilo ob prvi epidemiji AIDS-a v Afriki, ko so farmakološke interesne skupine v Združenih državah Amerike pritiskale na vlado in zahtevale, naj se iskanje medicinskih rešitev javno in politično vzpostavi kot finančna prioriteta. Vsi štirje navedeni pomisleki – teoretični, empirični, interpretativni in praktični – so (vsaj iz perspektive socialne psihologije in kritičnega družboslovja) zagotovo vredni razširjene javne razprave.

Sklep

Po našem mnenju se kot največji problem pri raziskovanju predsodkov, stereotipov in diskriminacije kaže usklajevanje nižje ležečih ravni znanstvenega opazovanja (biologija, psihologija, zavestno/avtomatično) z višje ležečimi ravnmi opazovanja (socialno vedenje). Vsaka raven (biologija, psihologija in družboslovje) ima svoje specifične materialno-energijske lastnosti, ki onemogočajo neposredno redukcijo višje ležečih procesov na nižjo, hkrati pa ni možna abstrakcija na višjo pojavno raven. Za zdaj se zdi, da se temeljne težave sodobne kognitivne znanosti pojavljajo tudi na področju znanstvenega proučevanja predsodkov: »V odsotnosti eksplanatorno močne teoretske paradigme, ki bi učinkovito povezovala vse našete ravni, jih medsebojno preverjala, kot to že velja v sodobnem naravoslovju, kognitivna znanost niha med teoretsko spekulacijo in ateoretskim empiricizmom« (Tomc, 2005, str. 45). Največji izziv za proučevanje predsodkov s stališča socialne nevroznanosti se torej kaže v odkrivanju premostitvenih znanstvenih zakonov in nastanek novih mejnih disciplin, kot sta biopsihologija in kognitivno družboslovje (Tomc, 2005; Tomc, 2008). Šele takrat bo predsodek znotraj socialne nevroznanosti mogoče razumeti

kot kompleksen znanstveni fenomen, ki se na ravni fiziologije kaže kot avtomatični kategorizacijski odziv, na kognitivni ravni kot utrjena stereotipna mentalna predstava o socialnih skupinah in na ravni socialnega vedenja kot nezaželeno diskriminatorno vedenje posameznika.

Kljub temu socialna nevroznanost podaja izjemne in zgodovinsko gledano edinstvene podatke. Ti nedvomno potrjujejo Allportovo tiho predpostavko, da je socialno kategoriziranje socialnih skupin sestavni del našega nezavednega procesiranja. Tako socialna nevroznanost pomaga odpravljati »predsodke o predsodkih«, ki jih je v preteklosti gradila napačna družboslovna spekulacija. Tovrstno raziskovanje, povezano s klasičnim psihološkim in družboslovnim raziskovanjem, zagotovo odpira nova vrata k bolj celovitemu in vsestranskemu razumevanju predsodkov, stereotipov in diskriminacije. Že iz študij, ki so bile predstavljene, je mogoče razbrati nastavke neke prihodnje, bistveno manj obremenjene teorije predsodkov, stereotipov in diskriminacije. Zdi se, vsaj če se še enkrat opremo na raziskavo, ki so jo leta 2005 opravili Lieberman, Hariri, Jarcho, Eisenberger in Bookheimer (cit. v Dovidio, Peason in Orr, 2008), da se v začetku novega tisočletja predsodek (tako pozitivni kot negativni) velikokrat še vedno zamenjuje za reakcijo na neznano.

Prihodnost zagotovo ni neko naivno nerefleksirano in fanatično navdušenje nad novimi biotehnološkimi pripomočki, ampak resna težnja, da socialna nevroznanost zasede osrednje mesto znotraj sodobne socialne psihologije, zato na koncu lahko izrazimo strinjanje z Ambandyjem idr. (2006), ki pravijo, da ne gre za to, da bi socialna nevroznanost pojasnila naravo predsodkov, ampak bo interdisciplinarni pristop porušil obstoječi dialog med naravo in kulturo, med posameznikom in družbo, in zgradil povsem novo teoretsko okovje.

Literatura

- Ambady, N., Chiao, J. Y., Chin, P., Deldin, P. (2006). Race and Emotion: Insights from a Social Neuroscience Perspective. V J.T. Cacioppo, Pickett, C., Vicker, P. (ur.), *Social Neuroscience. People Thinking About Thinking People* (str. 209-229). Cambridge in London: A Bradford Book.
- Brown, R. (1999). Socialna kategorizacija in predsodek. V M. Nastran-Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str. 24-61). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Correll, J., Urland, R. G., Ito, A. T. (2003). Event-Related Potentials and the Decision to Shoot: The Role of Threat Perception and Cognitive Control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 120-128.
- Černigoj, M. (2007). *Jaz in mi: raziskovanje temeljev socialne psihologije* [I and We: Exploration of the foundation of the social psychology]. Ljubljana: Inštitut za integrativno psihoterapijo in svetovanje.
- Decety, J. in Keenan, J. P. (2006). Social neuroscience: A new journal. *Social Neuroscience*, 1(1), 1-4.
- Dovidio, J. F., Pearson, A. in Orr, P. (2008). Social Psychology and Neuroscience: Strange Bedfellows or a Healthy Marriage? *Group Processes & Intergroup Relations*, 12, 247-263. doi: 10.1177/1368430207088041.

- Duckitt, J. (1992). Psychology of Prejudice. Historical Analysis nad Integrative Framework. *American Psychologist*, 47(10), 1182-1193.
- Fiske, S. T. (2000). Stereotyping, prejudice, and discrimination at the seam between the centuries: evolution, culture, mind, and brain. *European Journal of Social Psychology*, 30, 299-322.
- Harmon-Jones, E., Winkielman, P. (2007). A Brief Overview of Social Neuroscience. V E. Harmon-
- Henriques, J. (1999). Socialna psihologija in politika rasizma. V M. Nastran-Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str. 95-126). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Ito, T. (2006). The Social Neuroscience of Stereotyping and Prejudice: Using Event-Related Brain Potentials to Study Social Perception. V J.T. Cacioppo (ur.), *Social Neuroscience. People Thinking About Thinking People* (str. 189-208). Cambridge in London: A Bradford Book.
- Ito, T. (2007). Social Neuroscience and Social Perception: New Perspectives on Categorization, Prejudice, and Stereotyping. V E. Harmon-Jones in P. Winkielman (ur.), *Social Neuroscience. Integrating Biological and Psychological Explanation Of Social Behavior* (str. 401-424). New York: The Guilford Press.
- Jones in P. Winkielman (ur.), *Social Neuroscience. Integrating Biological and Psychological Explanation Of Social Behavior* (str. 3-14). New York: The Guilford Press.
- Katz, G. (1991). Gordon's Allport The Nature od Prejudice. *Political Psychology*, 12(1), 125-157.
- Myers, D. G. (2007). *Psychology. Eight Edition*. New York: Worth Publishers.
- Nastran-Ule, M. (1999). Socialna psihologija predsodkov. V M. Nastran-Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str. 299-339). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Oakes, P. J., Haslam, S. A., Turner, J. C. (1999). Politika, predsodki in mit v preučevanju stereotipov. V M. Nastran-Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str. 62-94). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Raichle, M. E. (2006). Social Neuroscience. A Perspective. V J. T. Cacioppo, C. Pickett, P. Vicker, (ur.), *Social Neuroscience. People Thinking About Thinking People* (str. 287-296). Cambridge in London: A Bradford Book.
- Sperber, D. in Hirschfeld, L. (1999). Culture, Cognition and Evolution. V R. A. Wilson in F. C. Keil (ur.), *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Science* (str. 61-82). Cambridge in London: A Bradford Books.
- Tomc, Gregor (2000): *Šesti čut. Družbeni svet v kognitivni znanosti* [Sixth sense. Social World in Cognitive Science]. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Tomc, G. (2008). Socialno doživljanje. *Družboslovne razprave*, 59, 9 – 31.
- Tomc, G. (2005). *Mentalna mašina. Možgani kot organski motor na duševni pogon* [Mental Machine. The brain as an organic mental-powered engine]. Ljubljana: Založba Sophia.